

Ks. SZYMON FEDOROWICZ
Kraków, PAT

EWANGELIARZE WAWELSKIE BISKUPA PIOTRA TOMICKIEGO

Biskup krakowski Piotr Tomicki (1524–1536) polecił sporządzić na użytek liturgii katedralnej dwie księgi liturgiczne, nazywane — ze względu na ich zawartość — ewangeliarzami¹. Odczytywano z nich odpowiednie perykopy przewidziane na określony dzień i konkretny obchód liturgiczny. Jednak obydwa rękopisy różnią się między sobą prawie wszystkim, a wspólna pozostaje dla nich jedynie nazwa. Przechowywane są w Archiwum i Bibliotece Krakowskiej Kapituły Katedralnej na Wawelu.

1. *Liber Evangeliorum* z 1534 r.²

Kodeks nie posiada strony tytułowej. Karty są liczbowane, ale ze względu na błędy w numeracji występuje niezgodność z ich rzeczywistą liczbą. Kart jest 225 (225 x 335 mm), lecz ponieważ pominięto numery 136 oraz 190–199, dlatego ostatnia karta otrzymała numer 236³. Składek jest 42, ale przedstawiają dużą niejednolitość: najwięcej — 26 — jest tych, które mają 2 arkusze (*duernion*), czyli po 4 karty; składki 29, 31, 35 mają ich tylko po 2; 36 ma 5⁴; 28 i 34 mają po 6 (*ternion*); 30 ma 8 (*quaternion*); 27 i 33 mają po 10 (*quinternion*); 3, 5, 7 i 24 mają po 12 (*sexternion*); 32 ma 14 kart (*septernion*). Składki powiązane sznurkiem przytwierdzono do oprawy rzemykami, tworzącymi na grzbiecie księgi charakterystyczne

¹ Szczegółowy problem nazewnictwa tych ksiąg — zob. W. DANIELSKI, *Ewangelista*, EK 4, k. 1433; J.W. BOGUNIEWSKI, *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*, Kraków 2001, s. 109.

² Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej (AKK) KP 19. I. POLKOWSKI, *Katalog rękopisów katedry krakowskiej*, Kraków 1884, s. 38: „Kodeks (...) przeznaczony był do śpiewania z niego tychże ewangelii przez dyakona, a następnie do podawania księgi ad osculum biskupowi, prałatom i kanonikom”; B. MIODOŃSKA, *Miniatury Stanisława Samostrzelnika*, Warszawa 1983, s. 9, 27; BOGUNIEWSKI, dz. cyt., s. 113–115.

³ W foliacji zastosowano cyfry łacińskie; tutaj, dla ułatwienia, posługujemy się cyframi arabskimi. Na karcie 2 zaznaczono *fol. II*, na kartach 3–8 i 10 — *fol. III*, 3–8 i 10. Pozostałe karty oznaczono tylko liczbą.

⁴ Tę składkę tworzy pięć — prawdopodobnie pojedynczych — kart, spiętych w sposób niewidoczny dla oka.

garby. Użyty pergamin jest dobrze wyprawiony, ale różnej grubości. W paru miejscach pozostały niewielkie dziury (70, 120, 151) tudzież lekkie pofałdowania. Kartki zostały przycięte w późniejszym czasie, a ich krawędzie pozłoczone. Zabieg ten uszkodził nieznacznie w wielu miejscach elementy dekoracyjne wykonane na poszczególnych stronach. Szczególniejszą sytuację przedstawia karta 225, która w stopce posiada wklejony w wycięte puste miejsce prostokąt pergaminu z namalowaną miniaturą.

Oprawa wykonana została współczesną techniką introligatorską. Dwie deski (236 x 350 mm) obciągnięto z zewnętrznej strony skórą zabarwioną na bordowo, natomiast od wewnątrz wyklejono je papierem. Na grzbiecie wytłoczono i pozłociono napis: *Petri Tomicki episcopi cracoviensis. Liber evangeliorum 1534*. Strony o szczególnych walorach artystycznych zabezpieczono kartami cienkiego, bibułowego papieru.

Kodeks nie jest liniowany. Staranne i równe pismo — rotunda włoska — tworzy kolumnę o rozmiarach 140/150 x 245 mm. Jednak wiersze są nierównej długości, co powoduje, że prawa krawędź kolumny jest poszarpana. Linia — to znaczy rzeczywista przestrzeń przeznaczona dla tekstu — ma szerokość 15 mm, w której litery mierzą 6 mm, a większe 9/11 mm (w rubrykach osiągają nawet 13/20 mm). Do zapisu wykorzystano czarny inkaust i czerwoną farbę. Wierszy na stronie zasadniczo przewidziano 16, ale jest wiele stron posiadających mniejszą ich liczbę⁵, a niektóre w ogóle są puste (182r, v, 236v). Miejscami czerwona farba użyta do sporządzenia rubryk, zapewne wysuszona niewystarczająco, pozostawiła odbite plamy na sąsiedniej stronie.

Cała księga jest wyjątkowo bogato ozdobiona. Oprócz 26 miniatur posiada 7 pełnych i wielobarwnych bordiurów, 164 kolorowe prostokątne inicjały, 179 stron udekorowanych motywami roślinno-kwiatowymi oraz wiele międzywierszowych kolorowych winiet. Piękne iluminacje wykonał Stanisław Samostrzelnik⁶. Przedstawiają one kolejno: wjazd Jezusa do Jerozolimy (1r), św. Jana Chrzciciela (2r), Chrystusa przepowiadającego Paruzję (4v), Matkę Bożą adorującą Dzieciątka Jezus (17r), św. Szczepana (18r), św. Jana Apostoła (19r), sen św. Józefa (20r), chrzest Chrystusa w Jordanie (27v), Chrystusa zmartwychwstałego (82v), Wniebowstąpienie (93r), Zesłanie Ducha Świętego (94v), Jezusa Chrystusa Zbawiciela (96r), Trójcę Świętą (98v), Najświętszy Sakrament (100v), św. Jana Chrzciciela z barankiem (209r), Chrystusa przekazującego władzę pasterską św. Piotrowi (210v), św. Piotra

⁵ Wierszy 6 — 134r, 145r; 7 — 135v; 8 — 181v; 10 — 171v; 11 — 96r, 120v, 124r, 128r, 163r; 12 — 75r, 94v, 113r, 114r, 115r, 122r, 208v, 230v; 13–22r, 27v, 138v, 159r, 166v, 205r, 211r, 216r, 223r; 14 — 12v, 82r, 83r, 117r, 118r, 119v, 152v, 177v, 179r, 180v; 15 — 14v, 26r, 54r, 56v, 60r, 62r, 97r, 112r, 144r, 149v, 154r, 174v.

⁶ B. PRZYBYSZEWSKI, *Samostrzelnik Stanisław*, PSB 34/3, z. 142, Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, s. 427; szczegółowa analiza artystyczna miniatur i całej ornamentyki — zob. MIODOŃSKA, *dz. cyt.*, s. 120–138.

i Pawła (211r), Nawiedzenie (212v), orła białego w koronie — godło królewskie i państwowe (216v), św. Marię Magdalenę (218r), św. Jakuba Apostoła (220v), św. Wawrzyńca (222v), Matkę Bożą wniebowziętą i ukoronowaną (223v), św. Bartłomieja (224v), misę z głową św. Jana Chrzciciela (225v), Matkę Bożą z Dzieciątkiem (227v). Niektóre miniatury posiadają delikatne, zintegrowane z całością, inskrypcje będące swoistym do nich komentarzem: *Gloria in excelsis deo* (17r), *Jesus Christus Alpha et Omega* (96r), *O salutaris Hostia que celi pandis ostia, B[onus] P[astor] hida robur fer auxilia* (100v), *Tu scis quod amo te* (210v), nieczytelny napis: *Jag... R... ..ae* (216v)⁷, *S. Bartolomeus* (224v). Spośród tych miniatur 16 ozdobi poszczególne inicjały (na stronie 223v w miniaturze nie ma litery inicjalnej „I”, którą prawdopodobnie pominięto przez niedopatrzenie, skoro samotna litera „n” rozpoczyna tekst perykopy), 6 umieszczono na marginesach, a pozostałe 4 na dole strony, gdy więcej wolnego miejsca — oprócz stopki — na to pozwalało. Są różnych rozmiarów — od 57 x 63 mm do 210 x 120 mm, niektóre mają kształt owalny.

W całej księdze znajdują się, umieszczone na marginesach, trzy niewielkich rozmiarów medaliony, przedstawiające profilowe wizerunki konkretnych postaci. Do samego ich wyobrażenia dołączono objaśniające podpisy: *Augustus C[esar]* (15r), *Zacheus*⁸ (134v) i *Wladislaus Jagelo R[ex] P[oloniae]* (217r). Król ukazany jest tutaj jako rycerz w zbroi i w hełmie z koroną, a z tła tarczy z jego podobizną wystają dwie nagie skrzyżowane szable. Nieco poniżej wyrysowano, również ze sobą skrzyżowane, łuk w łubiu i kołczan ze strzałami. Taka artystyczna kompozycja charakterystyczna dla sztuki renesansowej otrzymała swoją własną nazwę — *panoplion*⁹

Siedem stron zaopatrzono w pełne bordiury, to znaczy ozdobiono ich marginesy, nagłówki i stopkę, tworząc w ten sposób barwną ramę, otaczającą kolumnę tekstu i wypełniającą całą przestrzeń do wszystkich krawędzi karty. Ornamentykę kwiatowo-roślinną umieszczono tutaj na złotym tle (1r, 17r, 82v, 94v, 95r, 223v, 227v). Ponadto ornamentykę taką, na ogół symetryczną, bardzo urozmaiconą i namalowaną na tle pergaminowej bieli, posiada 179 stron (wyjątek stanowi różowe tło i złote obramowanie na marginesie strony 23r). W motywy roślinne wpleciono inne elementy ozdobne: maskę ludzkiej twarzy *en face* lub z profilu (11r, 14r, 94r, 105v, 109r, 114v, 153r, 161r, 178v, 180r, 210v, 212v, 223v, 224v), sylwetki ptaków (11r, 45r, 157r, 160r, 171r, 172r, 175r, v, 181r, 188v, 209r, 212v, 214r, 215v, 216v, 224v, 230v) i innych zwierząt (131r, 159v, 209r — głowa zwierzęca w koronie, 155r, 166r — głowa zwierzęca, 167r — motyl). Szczególniejszą dekoracją jest często (21 razy) pojawiający się herb Łódzia bpa Tomickiego, malowany w kilku

⁷ Mogłoby być: *Jag[elo] R[ex] Polon[iae]*.

⁸ U podstawy ornamentu znajdują się niezależnie od siebie zaznaczone litery „N” i „T”, których znaczenia nie rozkodowano.

⁹ Miodońska, *dz. cyt.*, s. 129.

odmianach: przedstawienie dużych rozmiarów herbu w sposób bardzo dekoracyjny, pełny, to znaczy z infułą jako *insignium* biskupim i dołączoną inskrypcją (75r, 83r, 120v, 236r), herb biskupi znacznie pomniejszony i skromniej ozdobiony (1r — po bokach postacie dwóch amorków, 14v, 17r, 27r, 33v, 46r, 61v, 62r, 66r, 72r, 223v) i wreszcie samo godło herbowe wplecione w arabeski (5v, 11r, 22v, 51v, 96v, 110r). Napisy na tarczach herbowych również są rozmaitymi wersjami określenia właściciela tego znaku, a zarazem samej księgi. Mamy jednak do czynienia ze skrótami, umieszczanymi nie tylko na tarczach herbowych, wśród których najczęściej występuje „P. T. E. C. R. P. V.”, co znaczy *Petrus Tomicki Episcopus Cracoviensis Regni Poloniae Vicecancellarius*¹⁰. Ale występują inskrypcje bardziej rozbudowane i częściowo skracane: *R[everendissi]mi D[omi]ni D[omi]ni Petri T[omicki] E[pisco]pi Cr[acoviensi] R[egni] P[oloniae] Vicecancellari impensa* (14v) i podobny jemu w treści: *Petrus To[micki] Episcopus Cracoviensis R[egni] P[oloniae] Vicecancellarius comparavit opus hoc impensis propriis* (236r) oraz w formie: *Reverendissimi Domini Petri Tomici Dei Gratia Episcopi Cr[acoviensi] R[egni] P[oloniae] Vicecancellari [insi]gnia* (83r) oraz *Reverendissimus Dominus Petrus T[omicki] Episcopus Cracoviensis R[egni] P[oloniae] V[i]c[ec]c[an]c[el]lari[us]* (120v). Dwie pierwsze inskrypcje świadczą specjalnie o poniesieniu kosztów wytworzenia księgi przez samego biskupa, a więc i jej fundatora. Jeden raz napis towarzyszy również godłu herbowemu: *Rex tuus letabitur in te* (5v).

Na kilku stronach znajdują się prostokątne lub owalne tabliczki zawierające tylko jakąś inskrypcję. Największa z nich (125 x 99 mm) przedstawia wymalowane i zamknięte w kręgu trzy duże litery „IHS” (22r). Interesujący z historycznego punktu widzenia jest zapis upamiętniający zwycięstwo grunwaldzkie, umieszczony na marginesie tekstu Ewangelii czytanej w święto Rozesłania Apostołów: *Insignis et memoranda perpetua Polonorum de Prutenis hac sacra die Victoria* (216v). W owalnej tabliczce na stronie 12r wpisano skrót „D. A. M. E. P. M.”, który rozwiązuje zapis z innej tabliczki: *Deus adiutor meus et protector meus* (86r). W jeszcze innych tabliczkach czytamy: *Petrus D[ei] G[ratia] E[piscopus] C[racoviensis] R[egni] P[oloniae] V[ice]c[an]c[el]lari[us]* (75v), „P. T. E. C. R. P. V.” (81v), „IHS XPS” skrócone, czyli *Jesus Christus* (93r), i *Dispersit dedit pauperibus* (222v). Ponadto w jednym wyróżniającym się ozdobieniem koroną inicjale napisano *IHS XPS Corona sanctorum virginum* (172r).

Duża liczba ozdobnych inicjałów, rozpoczynających tekst każdej perykopy, dopełnia obrazu księgi jako dzieła sztuki.

Składają się z prostokątnych pól, dwu- lub czterobarwnych, pokrytych delikatnym rysunkiem złotych gałązek, które stanowią tło dla złotych kapitali (...) monumentalnych, trójwymiarowo ujętych liter o przyrządkowanych formach¹¹.

¹⁰ Inne skróty: P.E.C.R.P.V., P.T.E.C.V.R., P.T.E.C.R.V., P.E.C.R.V., P.T.C.R.V., P.T.E.C.V.R.P., P.T.E.C., P.E.C.V.R. W sumie 25 razy zaznaczono tożsamość fundatora księgi.

¹¹ MIODOŃSKA, *dz. cyt.*, s. 120.

Bywa, że w niektórych inicjałach tło liter jest złote, a one same otrzymują inny kolor. Wszystko wykonane jest z zastosowaniem farb o szerokiej gamie barw oraz złota płatkowego, które w wielu miejscach ma, niestety, znaczne ubytki. Rozmiary inicjałów są rozmaite — szerokość od 33 do 83 mm, a wysokość od 44 do 89 mm. Na dwóch tylko stronach, nietypowo, podcieniowano złotą farbą kilka dużych liter w tekście (1r, 211v).

Rubryki ewangeliarza nie zawierają ciekawych i oryginalnych informacji. Przestają na określeniu dnia i obchodu liturgicznego, podając tytuł Ewangelii i numer rozdziału, z którego zaczerpnięto konkretny jej fragment, ale pomijając oznaczenie poszczególnych wierszy. Zwracają uwagę dwa nieczęsto spotykane, a tutaj zastosowane określenia mszy celebrowanych w święto Narodzenia Pańskiego: *Missa in Galli cantu* (15r), dzisiaj powiedzielibyśmy „msza w nocy”, oraz *In auro* (16r), czyli msza o świcie.

W trakcie redaktorskiej pracy wkradło się parę błędów. Dwukrotnie pomyłono literę inicjalną: podano „I”, a powinno być na stronie 10r „A”, zaś na stronie 207r „F”. Pomyłka wyniknęła zapewne stąd, że prawie każda perykopa rozpoczyna się od zwrotu *In illo tempore* lub *In die illo*. Raz błędnie podano numer rozdziału Ewangelii według św. Łukasza. Podany fragment jest z 9, a zapisano 20 (41v). Rubryka na dzień św. Marka wskazuje niewłaściwy numer karty, na której należy odszukać tekst Ewangelii dla tego obchodu. Zamiast 137 zaznaczono 136, która w tej księdze nie istnieje. W całym kodeksie jest tylko jedna poprawka — otóż drobnymi literami na marginesie strony 100r dopisano słowo *vobis*.

W trzech miejscach zaznaczono datę określającą wiek księgi sporządzonej dla biskupiej katedry. W nagłówku strony 94v podano rok 1534, tak samo w stopce strony 120v i na ostatniej (236r) obok inicjałów dekoratora — *S[tanislau]s C[laratumbensis]* — również rok 1534, czyli ostateczną datę ukończenia księgi, bowiem pracę pisarską wykonał ks. Stanisław Górski, sekretarz biskupa Tomickiego, jeszcze przed 24 października 1533 r.¹²

Ewangeliarz zawiera teksty Ewangelii na cały rok. Rozpoczyna się bezpośrednio słowami *Dominica prima aduentu domini secundum Matheum capitulum XXI* (1r). Kolejno następujące perykopy ewangelijne *de tempore* umieszczono zgodnie z chronologią roku liturgicznego. Bezpośrednio po nich znajdują się teksty wspólne *de apostolis* (*in vigilia* — 137r i *in die* — 138r), *de pluribus martiribus* (150r), *de uno martire* (160v), *de confessoribus et pontificibus* (163v), *de virginibus et electis* (172r). Potem kilka Ewangelii dla mszy wotywnych: na wtorek *de Sancto Spiritu* (174v), na piątek *de Sancta Cruce* (175r), o Matce Bożej w Adwencie i w sobotę w ciągu roku (175v) oraz po Narodzeniu Pańskim i w okresie paschalnym (176r)¹³, *de quinque vulneribus Christi* (176v) i dla mszy za zmarłych *in anniver-*

¹² *Tamże*, s. 7, 12–13, 27; PRZYBYSZEWSKI, *art. cyt.*, s. 427.

¹³ Ewangelie w mszach o Matce Bożej w Adwencie i po Narodzeniu Pańskim należało zaczerpnąć z tekstów okresowych.

sario alicuius defuncti oraz *in die deposicionis unius defuncti* (178r). Ostatnią częścią ewangeliarza jest wykaz perykop przeznaczonych dla mszy o świętych, sporządzony według kalendarza od wigilii św. Andrzeja poczynając, a kończąc na św. Katarzynie. Tekstów własnych jest tutaj stosunkowo niewiele, w większości obchodów rubryki odsyłają do wspólnych. Poniżej podajemy zestaw perykop ewangelijnych według programu i porządku zawartego w prezentowanym kodeksie.

Dominica I in Adventu	Mt 21,1-9
feria IV	Mt 3,1-6
feria VI	Łk 3,7-18
Dominica II in Adventu	Łk 21,25-33
feria IV	Mt 11,11-15
feria VI	Mk 1,1-8
Dominica III in Adventu	Mt 11,2-10
feria IV in quatuor temporibus	Łk 1,26-38
feria VI quatuor temporum	Łk 1,39-47
sabbato quatuor temporum	Łk 3,1-6
Dominica IV in Adventu	J 1,19-28
feria IV	Mt 3,7-11
feria VI	Łk 7,18-28
Vigilia Nativitatis	Mt 1,18-21
Missa in Galli cantu	Łk 2,1-14
In aurora	Łk 2,15-20
Nativitas Domini	J 1,1-14
De s. Stephano	Mt 23,24-39
De s. Iohanne	J 21,19b-24
In die sanctorum Innocentium	Mt 2,13-18
Dominica intra octavam Nativitatis Christi	Łk 2,33-40
In Circumcisione Domini	Łk 2,21
Vigilia Epiphaniae	Mt 2,19-23
Epiphania Domini	Mt 2,1-12
Dominica intra octavas Epiphaniae	Łk 2,42-52
feria IV	Mt 3,13-17
feria VI	Mt 4,12-17
Octava Epiphaniae	J 1,29-34
Dominica I post octavam Epiphaniae	J 2,1-11
feria IV	Łk 4,14-22
feria VI	Mk 6,1-6
Dominica II post octavam Epiphaniae	Mt 8,1-13
feria IV	Mk 1,40-44
feria VI	Łk 5,12-15
Dominica III post octavam Epiphaniae	Mt 8,23-27
feria IV	J 1,43-51
feria VI	Mt 4,23-25a
Dominica IV post octavam Epiphaniae	Mt 13,24-30 ¹⁴
feria IV	Mt 13,36b-43
feria VI	Mk 4,24-34
Dominica in Septuagesima	Mt 20,1-16
feria IV	Mk 9,29-36

¹⁴ *In aliquibus autem ecclesiis hoc euangelium legitur Mt 11[25-30], k. 36v.*

feria VI	Łk 9,51-56
Dominica in Sexagesima	Łk 8,4-15
feria IV	Mk 4,1-9
feria VI	Mt 12,30-37
Dominica in Quinquagesima	Łk 18,31-43
Feria IV in capite Ieiunii	Mt 6,16-21
feria V	Mt 8,5-13
feria VI	Mt 5,43-6,4
sabbato	Mk 6,47-56
Dominica I in Quadragesima	Mt 4,1-11
feria II	Mt 25,31-46
feria III	Mt 21,10-17
feria IV quatuor temporum	Mt 12,38-50
feria V	J 8,31-46
feria VI	J 5,1-15
sabbato	Mt 17,1-9
Dominica II in Quadragesima	Mt 15,21-28
feria II	J 8,21-29
feria III	Mt 23,1-14
feria IV	Mt 20,17-28
feria V	J 5,30-47
Dominica III in Quadragesima	Łk 11,14-28
Dominica IV in Quadragesima	J 6,1-14
Dominica in Passione Domini	J 8,46-59
Dominica in Ramis Palmarum	Mk 11,1-10
feria II	J 12,1-36
Missa in Cena Domini	J 13,1-15
Sabbato in Vigilia Pasche	Mt 28,1-7
In die sancto resurrectionis Domini	Mk 16,1-7
feria II	Łk 24,13-35
feria III	Łk 24,36-47
Dominica I post Pascha	J 20,19-31
Dominica II post Pascha	J 10,11-16
Dominica III post Pascha	J 16,16-22
Dominica IV post Pascha	J 16,5b-14
Dominica V post Pascha	J 16,23-30
In die Ascensionis	Mk 16,14-20
Dominica intra octavam Ascensionis	J 15,26-16,4
In die sancto Pentecostes	J 14,23-31
feria II	J 3,16-21
feria III	J 10,1-10
In die Sancte Trinitatis	J 3,1-15
In die Corporis Christi	J 6,56-59
Dominica I post Trinitatis	Łk 16,19-31
Dominica II post Trinitatis	Łk 14,16-24
Dominica III post Trinitatis	Łk 15,1-10
Dominica IV post Trinitatis	Łk 6,36-42
Dominica V post Trinitatis	Łk 5,1-11
Dominica VI post Trinitatis	Mt 5,20-24
Dominica VII post Trinitatis	Mk 8,1-9
Dominica VIII post Trinitatis	Mt 7,15-21
Dominica IX post Trinitatis	Łk 16,1-9

Dominica X post Trinitatis	Łk 19,41-47a
Dominica XI post Trinitatis	Łk 18,9-14
Dominica XII post Trinitatis	Mk 7,31-37
Dominica XIII post Trinitatis	Łk 10,23-37
Dominica XIV post Trinitatis	Łk 17,11-19
Dominica XV post Trinitatis	Mt 6,24-33
Dominica XVI post Trinitatis	Łk 7,11-16
Dominica XVII post Trinitatis	Łk 14,1-11
Sabbato quatuor temporum	Łk 13,6-17
Dominica XVIII post Trinitatis	Mt 22,34b-46
Dominica XIX post Trinitatis	Mt 9,1-8
Dominica XX post Trinitatis	Mt 22,1-14
Dominica XXI post Trinitatis	J 4,46b-53
Dominica XXII post Trinitatis	Mt 18,23-35
Dominica XXIII post Trinitatis	Mt 22,15-21
Dominica XXIV post Trinitatis	Mt 9,18-22
Dominica XXV post Trinitatis	J 6,5-14
In Dedicatione ecclesiae	Łk 19,1-10
In vigilia unius Apostoli	J 15,5-11
In die sancto de Apostoli	J 15,12-16; J 15,1-7; J 15,17-25; Mt 10,5-15; Łk 10,1-7; Mt 10,16-22; Mt 19,27-29
De pluribus martyribus	Łk 6,17-23a; Mt 5,1-12a; Mt 10,34-42; Mt 19,3-11; Łk 12,1b-8; Mk 13,1-13; Mt 24,1-13; Mt 10,23-26a; Łk 11,47-54; Łk 21,9-19; Mk 13,14-32; Mt 10,26b-32
De uno martyre	Łk 9,23-27; Mt 16,24-28; Łk 14,26-33
De confessoribus et pontificibus	Mk 13,33-37; Mt 24,42-47; Mt 25,14-23; Łk 11,33-36; Łk 19,12-28; Mk 10,25-31; Łk 12,35-44; Mt 5,13-16
De virginis et electis	Mt 13,44-52; Mt 25,1-13
feria III de Sancto Spiritu	J 14,15-17
feria VI de Sancta Cruce	Mt 20,17-19
De Domina in Adventu	Łk 1,26-38
Sabbato de Domina per annum	Łk 11,27-28
Sabbato de Domina post Nativitatem Domini	Łk 2,33-35
De Domina a die pasche usque ad Pentecostes	J 19,25-27
De quinque vulneribus Christi	J 19,28-35a
In anniversario alicuius defuncti	J 6,37-40
In die depositionis unius defuncti	J 11,21-27; J 5,21-24; J 5,25-29; J 6,51-55
In vigilia sancti Andreae	J 1,35-51
In die sancti Andreae	Mt 4,18-22
Barbarae	Mt 25,1-13
Nicolai	Łk 19,12-28
In Conceptione beatæ Mariæ	Łk 1,26-38
Luciæ	Mt 25,1-13
Lazari ¹⁵	
In vigilia sancti Thomæ	J 15,5-11

¹⁵ *legatur ex toto quod vide feria sexta ante dominica ludica f.* — ten dzień (piątek przed niedzielą *ludica*) w Ewangeliarzu w ogóle nie został uwzględniony, dlatego też nie podano numeru strony, na której należałoby szukać właściwej perykopy.

In die sancti Thomae	J 20,24-31
Thomae Cantuariensi	J 10,11-16
Silvestri	Łk 12,35-44
Antonii	Mt 19,27-29
Fabiani et Sebastiani	Łk 6,17-23a
Agnetis	Mt 25,1-13
Vincentii	J 12,24-26
In conversione sancti Pauli	Mt 19,27-29
Iohannis Chrisosthomi	Łk 12,35-44
In festo Purificationis beatae Mariae	Łk 2,22-32
Agathae	Mt 25,1-13
Dorothee	Mt 25,1-13
Apoloniae	Mt 25,1-13
Scolasticae	Mt 25,1-13
Valentini	Mt 16,24-28
In Cathedra sancti Petri	Mt 16,13-19
Mathiae	Mt 13,24-30 ¹⁶
Albini	Łk 12,35-44
Translatione sancti Venceslai	Mt 16,24-28
Thomae de Aquino	Mt 5,13-16
Perpetuae et Felicitatis	Mt 25,1-13
Cirulli et Metudii	Łk 12,35-44
Quadragesima martyrum	Łk 21,9-19
Gregorii	Mt 24,42-47
Longini	Mt 16,24-28
Gertrudis	Mt 25,1-13
Ioseph nutritoris Domini	Mt 1,18-21
Gumberti	Mt 12,25-44
Benedicti	Mt 19,27-29
In die Annuntiationis Mariae	Łk 1,26-38
Castulli	Mt 10,5-15
Mariae Egiptiacae	Mt 25,1-13
Ambrosii	Mt 16,24-28
Vincentii de Valentia	Mt 25,14-23
Tiburtii et Valeriani tempore paschali	J 15,5-11 ¹⁷
Adalberti	J 10,11-16 ¹⁸
Georgii	J 15,1-7 ¹⁹
Marci	J 15,5-11
Vitalis tempore paschali	J 15,1-7 ²⁰
Petri novi	J 15,1-7 ²¹
Die festo Philippi et Iacobi	J 14,1-18a
Sigismundi	J 15,1-7
Inventio Sancte Crucis	J 3,1-15

¹⁶ *vel si placet* Mt 10,5-15.

¹⁷ *si vero festum hoc fuerit sub quadragesima* J 15,12-16.

¹⁸ *vel si placet* J 15,1-7.

¹⁹ *cum vero hoc festum anticipatur ad quadragesimam legitur euangelium* Łk 9,23-27.

²⁰ *si vero anticipatur ad quadragesimam euangelium* Mt 16,24-28.

²¹ *si vero hoc festum contingit in quadragesima euangelium* Łk 12,1b-8.

Floriani	J 15,1-7
Iohannis ante Portam Latinam	J 21,19b-24
Stanislai	J 10,11-16
Zophiae	J 15,5-11 ²²
Bernardini ante Pentecostes	J 15,1-7 ²³
Helena	Mt 13,44-52
Urbani ante Pentecostes	J 10,11-16 ²⁴
Erasmi	J 10,11-16
Barnabae ante Pentecostes	J 15,5-11 ²⁵
Viti et Modesti	Mt 19,3-11 ²⁶
Gervasii et Protasii	Łk 21,9-19
Decem millium militum	Łk 12,1b-8
In vigilia Iohannis Baptiste	Łk 1,5-17
In die festo sancti Iohannis Baptiste	Łk 1,57-68
Ioannis et Pauli	Łk 12,1b-8
Ladislai	Łk 11,33-36
In vigilia sanctorum Petri et Pauli	J 21,15-19a
In die sanctorum Petri et Pauli	Mt 16,13-19
In Commemoratione sancti Pauli	Mt 19,27-29
In vigilia Visitationis Mariae	Mt 1,18-21
In die sancto Visitationis Mariae	Łk 1,39-56
In octava Petri et Pauli	Mt 14,22-33
In octava Visitationis Mariae	Mt 12,46-50
Margarete	Mt 25,1-13
In Divisione Apostolorum	Łk 9,1-6 ²⁷
Alexis	Łk 14,26-33
Mariae Magdalenae	Łk 7,36-50
Brigitte	Mt 13,44-52
Vigilia sancti Iacobi	Łk 10,1-7
In die sancti Iacobi	Mt 20,20-28
Anne	Mt 1,1-16
Christophori	Mt 16,24-28
Marthe	Łk 10,38-42
Ad Vincula sancti Petri	Mt 16,13-19
Dominici	Mt 13,44-52
Mariae nivis	Łk 11,27-28
In Transfiguratione Domini	Mt 17,1-9
In vigilia sancti Laurentii	Mt 16,24-28
In die sancti Laurentii	J 12,24-26
In vigilia Assumptionis Mariae	Łk 11,27-28
In die Assumptionis Mariae	Łk 10,38-42
Bernardi	Mt 5,13-16
In vigilia sancti Bartholomaei	Łk 10,1-7

²² *si vero festum fuerit post trinitatis* Łk 21,9-19.

²³ *si vero fuerit post trinitatis* Mt 25,14-23.

²⁴ *vel* J 15,1-7; *si vero fuerit post trinitatis* J 10,11-16 *vel* Mt 24,42-47.

²⁵ *post trinitatis* Łk 10,1-7.

²⁶ *vel* Mt 10,23-26a.

²⁷ *vel si placet hoc* Mk 16,15-20.

In die sancti Bartholomaei	Łk 22,24-30
In translatione sancte Hedvigis	Mt 13,44-52
Augustini	Mt 5,13-16
In Decolatione sancti Iohannis Baptiste	Mk 6,17-29
Egidii	Mt 19,27-29
In die Nativitatis Mariae	Mt 1,1-16
In Exaltatione Sancte Crucis	J 12,31-36
In vigilia sancti Matthaei	Łk 5,27-32
In die sancti Matthaei	Mt 9,9-13
Mauricii	Łk 6,17-23a
Cosmae et Damiani	J 15,17-25
In Translatione sancti Stanislai	J 10,11-16
Venceslai	Mt 16,24-28
Michaelis	Mt 18,1-10
Hieronymi	Mt 5,13-16
Dionisii	Łk 6,17-23a
Hedvigis	Mt 13,44-52
Lucae	Łk 10,1-7
In Translatione sancti Adalberti	J 10,11-16
Undecim milium Virginum	Mt 25,1-13
Cordule	Mt 25,1-13
Eustachii	Łk 12,1b-8
In vigilia Simonis et Iude	J 15,1-7
In die Simonis et Iude	J 15,12-16
Leonardi	Mt 25,14-23
In vigilia Omnium Sanctorum	Łk 6,17-23a
In die Omnium Sanctorum	Mt 5,1-12a
In octava Omnium Sanctorum	J 15,17-25
Martini	Łk 12,35-44
Quinque fratrum polonorum	Łk 12,1b-8
Bricci	Łk 19,12-28
Ioannis Eleemosinarii	Łk 6,36-42
Elizabeth	Mt 13,44-52
In die Praesentationis Mariae	Mt 1,1-16
Caeciliae	Mt 25,1-13
Clementis	Mt 24,42-47
Catherinae	Mt 25,1-13

2. *Liber Evangeliorum z 1536 r.*²⁸

Ten kodeks jest księgą szczególną. Zawiera bowiem, w przeciwieństwie do poprzedniego, tylko teksty czterech perykop ewangelijnych, które odczytywano podczas procesji do czterech ołtarzy w oktawę święta Bożego Ciała, oraz tą, którą przewidziano na obrzęd błogosławieństwa gałązek i palm w Niedzielę Palmową. Jego objętość jest więc bardzo szczupła, w przeciwieństwie do rozmiarów, które gwarantowały swobodne odczytywanie Ewangelii w ramach uroczystej celebracji.

²⁸ AKK KP 18; POLKOWSKI, *dz. cyt.*, s. 37; BOGUNIOWSKI, *dz. cyt.*, s. 179–180.

Ewangeliarz liczy zaledwie dziewięć pergaminowych kart o wymiarach 233 x 342 mm i nie posiada nawet strony tytułowej. Tworzą one trzy składki, z których dwie pierwsze liczą po 4 karty (*duernion*), a ostatnia tylko jedną, bowiem niezapisana druga połowa arkusza została wycięta. Pergamin jest dobrej jakości, uszkodzony nieznacznie przez korniki, które pozostawiły po sobie charakterystyczne dziurki. Krawędzie kart zostały pozłożone. Oprawę wykonano przy pomocy współczesnej sztuki introligatorskiej. Dwie tekturki obłożone delikatną i gładką skórą w kolorze karminowym (235 x 350 mm) połączono ze składkami kodeksu w sposób niewidoczny dla oka, posługując się między innymi papierową wyklejką ściśle przytwierdzoną do pergaminowych kart i do oprawy. Ponadto pomiędzy karty, na których znajdują się ozdobne miniatury, dołączono pięć ochronnych kart z niebieskiego papieru. Na obydwóch zewnętrznych stronach skórzanej okładki wytłoczono ozdobną ramkę, biegnącą wzdłuż wszystkich krawędzi, którą następnie pozłożono. Podobne dekoracje znajdują się na bardzo wąskim grzbiecie księgi.

Kodeks nie jest liniowany, a mimo tego pismo — rotunda włoska — jest niezwykle staranne i równe. Tylko prawy brzeg kolumny nie przestrzega na ogół tego porządku. Odnosi się to tak samo do rubryk, jak i do tekstu zasadniczego. Kolumna (135/150 x 246 mm) liczy 16 wierszy (z wyjątkiem 7r – 15 i 9r – 3, natomiast 9v jest pusta), w których litery mierzą 5 mm, a większe 9/11 mm. Karta 9, na której znajdują się tylko 3 wiersze, została wyposażona w linie ułatwiające pisanie i prawdopodobnie dołączona do pozostałych jako wcześniej nieprzewidziany dla tej księgi materiał. Gdziekolwiek nad bieżącym tekstem Ewangelii umieszczono rubrem wykonane solfy. Te muzyczne znaki informują, że perykopy były śpiewane. Istniejąca foliacja jest dziełem współczesnej ręki. W całym kodeksie nie ma żadnych uzupełnień i poprawek.

Mimo swojej szczupłości księga jest bogato ilustrowana i zdobiona. Posiada pięć ozdobnych inicjałów, z których cztery są pięknymi miniaturami. Przedstawiają kolejno: anioła w aureoli z księgą otwartą na słowach *Liber generacionis Jesu Christi filii David filii Abraham* i napisem *Matheus* (1r), siedzącego lwa z aureolą, skrzydłami i twarzą o ludzkich cechach, trzymającego łapy na zamkniętej księdze i z napisem *Marcus* (3r), siedzącego woła z aureolą, skrzydłami i księgą pod kopytami oraz napisem *Lucas* (4r), stojącego orła z aureolą i pazurami na księdze i z napisem *Ioannes* (6r). Piąty inicjał ma w tle różowo-zieloną szachownicę z delikatnymi ornamentami roślinnymi wykonanymi w złotym kolorze (7v). Wszystkie te ozdoby ujęte są w regularne prostokąty o podobnych rozmiarach (5,5/6,2 mm x 5,8/6,7 mm), obwiedzione złotą ramką i bardzo kolorowe. Oprócz ozdobnych inicjałów księgę wyposażono w bogate i wielobarwne ornamenty roślinno-kwiatowe, występujące zawsze na marginesach, w stopkach i nagłówkach tych samych pięciu stron.

Uwagę zwraca jeszcze jeden inicjał rozpoczynający rubrykę *In quarta...* (6r). Litera „I” jest duża (63 mm), fantazyjnie nakreślona jednym pociągnięciem ręki, linią wielokrotnie zakręconą i załamana. Prawdopodobnie analogiczne inicjały

przewidziano dla dwóch pozostałych *In*, gdyż pozostawiono na to puste miejsca, które — niestety — nigdy nie zostały zapełnione; tutaj zdania rozpoczynają się od samotnego „n” (3r, 4r). Natomiast pierwsze w kolejności *In*, rozpoczynające w ogóle tekst rękopisu, ma „I” znacznie większe od pozostałych liter (30 mm) i wykonane zostało złotą farbą. Na tej samej pierwszej karcie kilka większych liter w tekście podcieniowano również złoty kolorem.

Księga rozpoczyna się bezpośrednio od słów: *In prima Statione que fit in octaua corporis Christi ecclesia Cathedrali Cracouiensi ad altare sancti Bartolomei, legitur euangelium. Inicium sancti euangelii s. matheum*. Następuje początkowy fragment z Ewangelii według św. Mateusza 1,1-16 (1r-2v). Dla *Secunda Statione que fit ad altare sancti Ioannis ante portam Latinam* przewidziano początek z Ewangelii według św. Marka 1,1-8 (3r-4r), dla *tercia Statione que fit ad altare sancti Vincencii post chorum* śpiewano fragment Ewangelii według św. Łukasza 1,5-17 (4r-5v) i wreszcie przy *quarta Statione que fit ad altare sancti anthonii* następował śpiew z Ewangelii św. Jana 1,1-14: *In principio erat verbum...* (6r-7r). Do czterech urywków Ewangelii czytanych podczas procesji w oktawę Bożego Ciała dołączono jeszcze jeden. Tak informuje o tym rubryka: *In benedictione frondium et ramorum que fieri solet in dominica palmarum tametsi legatur et legi soleat euangelium de prima dominica aduentus, tamen si placet legatur hoc euangeliorum* (7v). Następuje *passus* z Ewangelii według św. Marka 11,1-10, poprzedzony wezwaniem *Dominus vobiscum*. Powyższe informacje w zasadzie wyczerpują również zawartość tego, co podają rubryki tej niewielkiej księgi liturgicznej.

Łatwo zauważyć, że została sporządzona dla katedry wawelskiej i — jak zauważa I. Polkowski — „niewątpliwie książkę tę kazał napisać biskup Tomicki”²⁹. W ostatnim wierszu na stronie 7r umieszczono rubrem zapisaną datę 1536. Rok powstania rękopisu jest więc znany. Jednak imion zarówno pisarza, jak i iluminatora w księdze nie odnotowano. Na podstawie kroju pisma domniemuje, że tylko tym pierwszym mógłby być Stanisław Górski, który sporządził wcześniej omawiany ewangeliarz z 1534 r.

* * *

Odmienność obydwóch przedstawionych tutaj ewangeliarzy staje się zrozumiała po powierzchownym już tylko zaznajomieniu się z ich zawartością. Każdy z nich służył do tego samego celu — odczytywania z nich tekstów Ewangelii w ramach celebracji liturgicznej. Ale jeden przeznaczony był do wykorzystywania podczas mszy świętych na przestrzeni całego roku, drugi natomiast używano w czasie procesji w oktawę Bożego Ciała w katedrze wawelskiej. Z pierwszego korzystano wielokrotnie, z drugiego tylko jeden jedyny raz w ciągu roku. Obydwa powstały w tym samym czasie — za rządów bpa Tomickiego i na jego zlecenie.

²⁹ POLKOWSKI, dz. cyt., s. 37.

Zracji niezwykle starannego wykonania i artystycznego piękna dowodzą troski tego pasterza o kształt katedralnej liturgii i są jej nadzwyczaj cennym i interesującym świadectwem.

Bishop Piotr Tomicki's evangeliaries in the Wawel cathedral in Cracow

Summary

In the archives and the library of the Wawel cathedral in Cracow are preserved two peculiar liturgical books, which the bishop of Cracow Piotr Tomicki (1524–1536) ordered for the cathedral liturgy. According to their contents these manuscripts are called evangeliaries. From them the pericopes were read for a given day or liturgical festivity. However, these two presented manuscripts are different in almost everything except from the name and the time of their origin. The difference becomes obvious after even rough acquaintance with their contents. Each of them was used for the same purpose, that is for reading passages of the Gospel within the liturgical celebration. One of them was used for the Masses throughout the whole year and the other only for the procession during the Corpus Christi octave in the Wawel cathedral. The first was used frequently and the other only once a year. Because of their refined appearance and artistic beauty, they prove Bishop Tomicki's great care for the shape of the cathedral liturgy as well as they constitute a precious and interesting witness of it.